

credo

evangélikus folyóirat

XXVIII. ÉVFOLYAM

2022/3. • 1300 FT

DIÁKDALOK „Szenteld meg mi szívünket, / Világosítsd elménket, / Hogy érthessük Igédet, / Mi édes Mesterünket.”
(SZEGEDI KIS ISTVÁN)

Tartalom

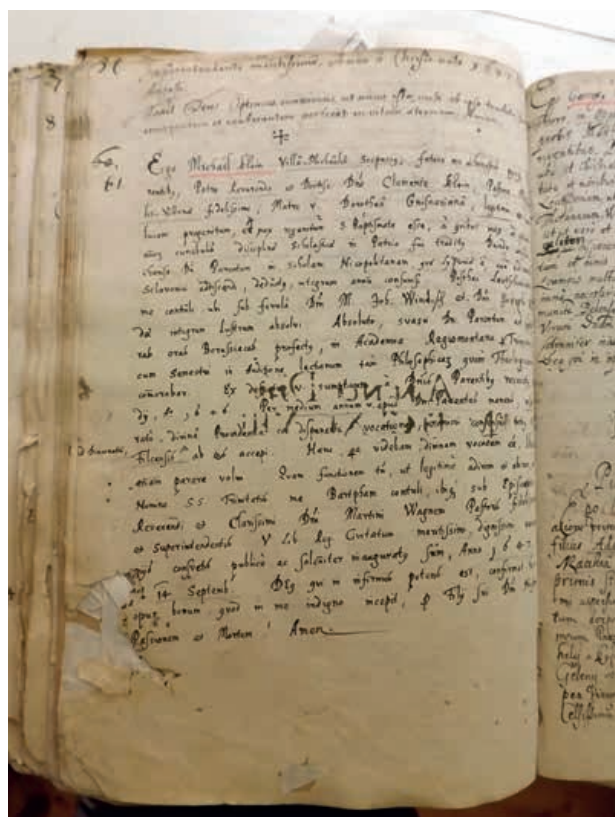
- FEKETE KÁROLY:** Örökségünk feltárása és bemutatása 1
- HAFENSCHER KÁROLY:** A bölcsesség kezdete az Úr félelme
Meditáció egy sokat emlegetett bibliai bölcsesség margójára 5
- SZABÓ ANDRÁS PÉTER:** A szepességi Klein lelkészcsalád és naplója 9
- SZÁSZ LAJOS:** „Családomban a lelképásztorkodás tradicionális foglalkozás és hivatás”
Református lelkészek családi háttere a 20. század közepén 16
- SZEMETHY ORSOLYA:** Lepke 24
- TEVELY ARATÓ GYÖRGY:** Magyar reconquista
A 18. századi újjáépítés problémái 28
- POSTA ANNA:** A mártíromság reprezentációja a magyarországi exulánsokhoz kapcsolódó
17. századi neolatin halotti versgyűjteményekben 39
- OLÁH RÓBERT:** Adalékok Kálvin műveinek 17. századi recepciójához 50
- KUSLER ÁGNES:** Alkalmazott emblematika az erdélyi szász evangélikus erődtemplomokban
A homoródbenei templom képi programja 57
- ÉLIÁS JÁNOS:** „Nem védik magukat a ragályosoktól a [...] helvét hitvallásúak”
Az 1739-es pestisjárvány Kisújszálláson a református egyházközség iratai tükrében 69
- MAGYAR BALÁZS DÁVID:** Súlyos bűncselekmények és büntetések Debrecen mezővárosban
(1547–1625) 75
- JAHODA SÁNDOR:** nyár – kimaxolva / hiába / elég / Szürkület 84
- ISÓ M. EMESE:** Serio ludere – Hátsó gondolatok a lapszéli jegyzetek közt
Egy ikonográfiai téma különös felbukkanásai 86
- FARKAS ARNOLD LEVENTE:** valóságos 103
- TÖMÖSKÖZI FERENC:** Adalékok az Érsekújvári Református Egyházközség történetéhez 104
- KISS-KOZSLIK ESZTER:** Keresztelő, lakodalom, temetés 112
- JUHÁSZ GERGELY:** Kettő az egyben 114

A szepességi Klein lelkészcsalád és naplója

→ SZABÓ ANDRÁS PÉTER

A kora újkori családok történetével foglalkozó kutató számos forrástípusra támaszkodhat. A nemesi családok esetében leggyakrabban azokra a jogbiztosító iratokra, amelyek hosszú ideig a családi levéltárak legféltettebb kincsei voltak, ha pedig kereskedőkről, kézművesekről van szó, leginkább a különböző városkönyvek bejegyzéseire.¹ A leszármazás és a birtoktörténet feltérképezésére általában ezek is elegendők. Azonban ha mélyebb ismereteket akarunk szerezni a családokról, akkor olyan írott forrásokra is szükségünk van, amelyek megmutatják, milyen szándékok mozgatták az embereket, illetve miként látták saját korukat és benne saját szerepüket. A modern szakirodalom ezeket a szövegeket egy neves holland kutatótól kölcsönöztetve szóval egodokumentumként emlegeti. Egodokumentumnak számítanak például a magánlevelek, a tanúvallomások, de még inkább a naplók, önéletírások; nem véletlen, hogy a fogalom első, szűkebb meghatározásának is ezek állnak a középpontjában. Ha a 16–17. század magyarországi evangélikus lelkészcsaládjai érdekelnek, alig találunk majd jogbiztosító iratokat, levelezést is csak ritkán, viszont szép számmal maradtak ránk különböző (zömmel máig kiadatlan) naplók, önéletírások, és ezekre támaszkodva sok olyan kérdést is megválaszolhatunk, amelyet más társadalmi csoportok esetében hiába is tennénk fel.

A kora újkori lelkésznaplók jelentős részét nem üres könyvekbe vezették, hanem nyomtatott naptárak üres lapjaira. Paul Eber (1511–1569) wittenbergi teológiai professzor talált fel egy olyan örök-

▲ Michael Klein 1647. évi ordinációs életrajza (fotó: Czenthe Miklós)

naptártípust, amely minden egyes napnál felsorolta a világtörténet arra a napra eső fontos eseményeit, majd hagyott legalább két üres oldalt a tulajdonos saját feljegyzései számára.² Az így létrejött kéziratos naplók a nyomtatott kerethez igazodva nem a szokványos időrendben haladtak, hanem napok szerint osztották szét a különböző években történt eseményeket. Ezeket a köteteket nagyon gyakran több nemzedéken át vezették, és sokszor inkább

→ Szabó András Péter (1980): történész, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa. Legutóbbi kötete *Keresztvíztől sírkeresztig – Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)* (BTK Történettudományi Intézet, 2021) címmel jelent meg.

egyfajta családi krónikának lehet tekinteni őket, mint a szó szoros értelmében vett naplónak; igaz, nem hiányoznak belőlük az egyes szám első személyben megfogalmazott közlések sem.

A szárba szökkenő hazai evangélikus egyháztörténet igen korán felfedezte magának ezeket a különleges forrásokat. A lelkésznaplók kiaknázásáról tanúskodik Ján Reziknek és Samuel Matthaidesnek a magyarországi evangélikus iskolákról írott, 18. század eleji kéziratos munkája és Johann Samuel Klein 18. század végi lelkészéletrajz-gyűjteménye. Hasznosításukkal párhuzamosan elkezdtek őket másolni is, a másolás során a bejegyzéseket a maguk egyháztörténeti, köztörténeti szempontjai szerint megrostálva és szigorú időrendbe helyezve. Nagyon sok esetben mára el is veszett az eredeti nyomtatvány, és csak a tudós elődök másolataira támaszkodhatunk. Kivonatok formájában maradt ránk jelen közleményünk tárgya, a szepességi Klein lelkészcsalád 17. századi, viszonylag kis terjedelmű naplója is. Az alábbiakban egyrészt arra vállalkozunk, hogy bemutassuk ennek a csupán másolatokban ránk maradt szövegnek a bonyolult és tanulságos szöveg-hagyományát, másrészt megpróbáljuk feltérképezni a Klein család életének azon mozzanatait, amelyekről a kivonatok nem tanúskodnak.

A napló nagy része a Klein család két tagjához kapcsolódik, akik szinte egész életüket a Magas-Tátra előterében éltek le. Clemens Klein (†1653), az első bejegyzések (1622–1644) szerzője valamikor a 16–17. század fordulóján született az azonos nevű iglói segédlelkész és a bártfai polgárcsaládból származó Anna Gorfski gyermekeként. Szülővárosában, majd a morvaországi Iglau gimnáziumában, végül pedig a wittenbergi egyetemen tanult. Hazatérte után, 1621-ben a szepesszombati iskola rektora lett, de már 1623-ban lelkészének választotta a közeli Strázsa (ma Poprád keleti városrésze), egy másik, Lengyelországnak elzálogosított szepesi városka gyülekezete, és egészen 1653-ban bekövetkezett haláláig itt szolgált.³ A kötetbe a huszonnégy városi evangélikus lelkészi testvérület számos iratát is bemásolta.

A napló bejegyzéseinek nagy része (1650–1674) azonban már Clemens Klein fiának, Michaelnak

(1623 k. – 1686) a nevéhez fűződik, akinek anyja, Dorothea Gniesnerin is lelkészcsaládból származott. Michael Klein már Strázsan született, hazai tanulmányait ugyanott, majd Liptószentmiklóson és Lőcsén folytatta. 1643-tól 1646-ig pedig a keletporoszországi Königsberg egyetemének hallgatója volt, ahol filozófiai magiszteri fokozatot is szerzett. (Ez a magyarországi diákok körében ritkaságnak számított.) 1647. szeptember 14-én Martin Wagner szuperintendens a szepességi Felka segédlelkészi posztjára avatta fel. Innen már egy évvel később a Késmárkhoz közeli, ma leginkább a középkori templom Szent László-falképciklusáról ismert szász jobbágyfalu, Kakaslomnic lelkészi állásába lépett elő, és itt is maradt 1672-ig, amikor az ellenreformáció átmenetileg távozásra kényszerítette. Ezt követően 1674-ig számos más lelkésztársával együtt Késmárkon húzta meg magát, majd ismeretlen helyszíneken bujdosott. A Thököly-felkelés sikerei nyomán 1682-től haláláig ismét Kakaslomnicon szolgálhatott lelkészként.⁴

Egy vagy több ismeretlen kéz a naplót egy sor 1682 és 1722 közötti bejegyzéssel is bővítette, gyakran inkább csak az egyes évekhez fűzve eseményeket. A napló utolsó adata az 1722. évi strázσαι tűzvész, ami arra enged következtetni, hogy a kézirat továbbra is a Lengyelországnak elzálogosított szepességi mezővárosok valamelyikében maradt. És ott volt még a 19. század elején is, amikor utoljára említik az eredeti forrást.

A napló négy kéziratban maradt ránk, amely – két kézirat szinte teljes azonossága miatt – valójában három szövegváltozatot jelent. Nyilvánvaló, hogy a három változat közül egyik sem nyújtja a napló teljes szövegét, mindegyik csak az eredeti kivonata. De melyek is ezek? A leghozzáférhetőbb változat (1.) az, amelyik Johann Samuel Klein (1748–1820) már említett munkájának csak 1873-ban megjelent harmadik kötetében szerepel, mégpedig Clemens és Michael Klein életrajzainak egy-egy hosszú lábjegyzeteként.⁵ Klein itt nem saját munkájára támaszkodott, hanem a néhai Johann Kriebel eperjesi német lelkész (1758–1778) kivonatát tette közzé (2.). Két kéziratban maradt fenn az a latin nyelvű kivonat, amely

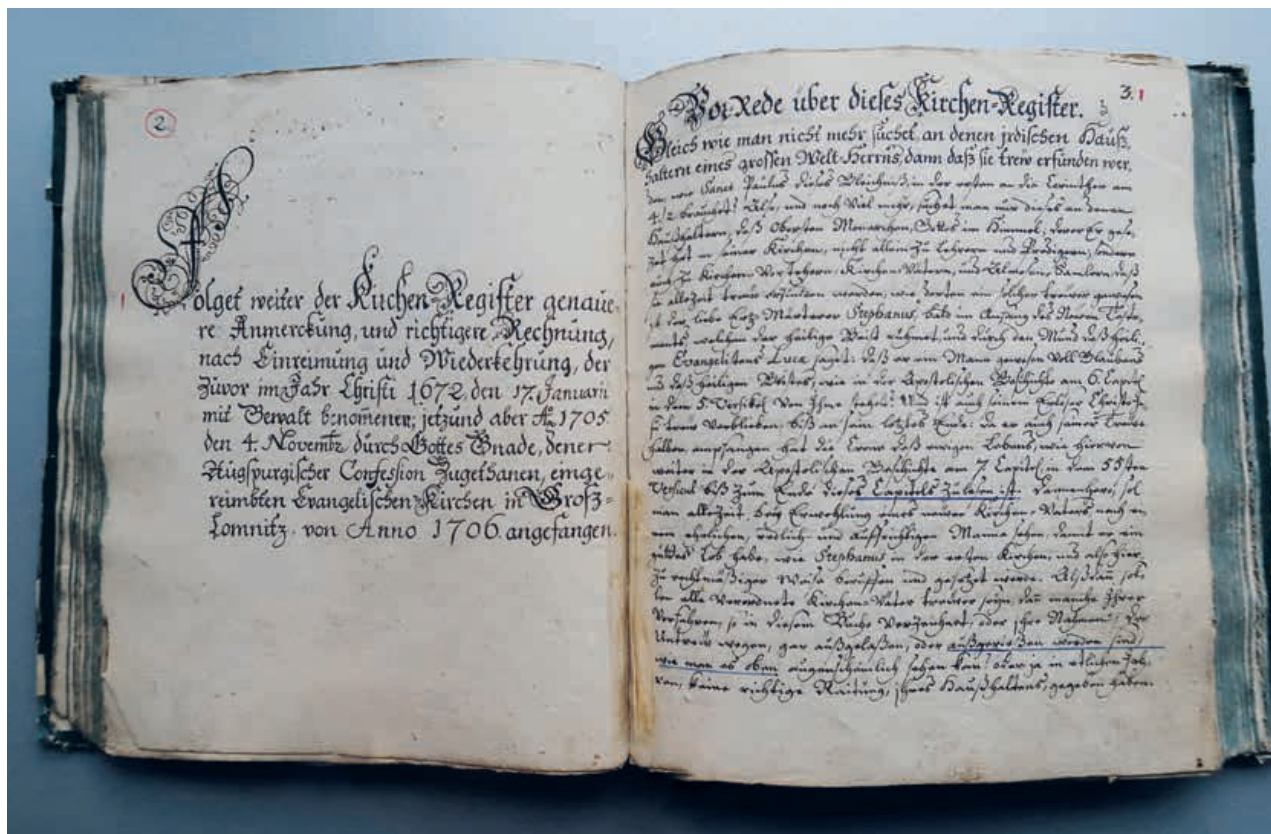
valamikor 1792 előtt készült az akkor ifjabb Samuel Augustini ab Hortis szepesszombati evangélikus lelkésznél (1761–1792) és polihisztornál lévő eredetiből. Az egyik példány Sinai Miklós (1730–1808) debreceni református történeztanprofesszor gyűjteményében maradt fenn, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában,⁶ a másik pedig valószínűleg Kovachich Márton György (1744–1821), az ismert pest-budai történész és forrásgyűjtő számára készült, és ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.⁷ Végül a legteljesebb változatot (3.) a fenti Johann Samuel Kleinnal nem azonos és vele nem rokon Samuel Klein (1784–1835), a szepességi Felka egyháztörténet iránt mélyen érdeklődő lelkésze másolta ki 1814 októberében a maga szálkás betűivel az akkor Andreas Fabriczy (1751–1830) poprádi lelkésznél, kollégájánál és esperesénél található eredetiből.⁸ Hogy a napló miként került Fabriczyhoz, az teljesen világos, hiszen éppen Samuel Augustini ab Hortis leányát vette feleségül, temetésén pedig 1830-ban – hogy a láncolat teljes legyen – a másolatot készítő felkai lelkész prédikált.⁹ Samuel Klein értékes kéziratait ma javarészt az Evangélikus Országos Levéltárban őrzik Budapesten, de közülük néhány kötetnyi, így a naplókivonatot tartalmazó is átkerült a testvérintézmény, az Evangélikus Országos Könyvtár állományába.

Nem lehet teljesen kizárni, hogy egyszer még előkerül a (valószínűleg öröknaptárba beírt) napló eredetije, esetleg egy teljesebb másolata, de addig csak a fenti kivonatokra támaszkodhatunk. Ezekből annyi kiderül, hogy Clemens Klein a maga feljegy-

zéseit, köztük a lelkészi testvérület egyes irataiból készített másolatait 1637-ig latinul vezette (ezek minden változatban latinul szerepelnek), majd átváltott anyanyelvére, németre. Fia, Michael Klein viszont a latin dátumjelölések kivételével mindent németül örökölt meg, amit minden bizonnyal a korszak művelt köreinek nyelvi szemléletváltásával, az anyanyelv felértékelődésével kell magyaráznunk. Nagyon úgy tűnik, hogy a két kéziratban fennmaradt latin változat a német bejegyzések tükörfordításait tartalmazza. Jellemző a naplónak az 1666. július 6-ához kapcsolódó adata, miszerint Iglón Michael Frohnnak, a szepesi uradalom volt gazdasági irányítójának a halastava vérré változott. A latin kéziratokban itt a szepesi vár *domus Scepusiensis* (szepesi ház) formában olvasható, amely egyértelműen a német *Zipser Haus* helynévalak mechanikus, értelmileg helytelen fordítása, és valóban így szerepel a Johann Samuel Klein-féle német kivonatban. Ha Michael ezt az értesülést eredetileg is latinul örököltette volna meg, akkor a szövegben nyilván *castrum Scepusiense* vagy *arx Scepusiensis*, azaz szepesi vár állna.

Az egyes változatok összevetéséből kiderül, hogy bár Samuel Klein német változata a legbővebb, mind a három változatnak vannak olyan többletei, amelyek a másik kettőből hiányoznak. Az alábbi táblázatban számszerűen is összeállítottuk, hogy melyik hány bejegyzést tartalmaz, és hogy az átfedéseket számba véve és az iratmásolatokat nem számolva összesen hány önálló közlésből áll össze a szöveg. Innen kiderül, hogy jelenleg az egykori

	Clemens Klein (1622–1644)	Michael Klein (1650–1674)	Kései folytatás (1674–1722)
Johann Samuel Klein (1789 körül)	6	68	10
Samuel Klein (1814)	18	89	2
Latin kivonat (1792 előtt)	5	59	0
Összes bejegyzés	22	109	10

naplónak összesen száznegyvenegy bejegyzését ismerjük, amelyeknek több mint a kétharmada Michael Klein tollából származott.

Ha tehát ki szeretnénk adni ezt a naplót a jelen forrásadottságok mellett, akkor ez csak az egyes kéziratok német és latin szövegének szokatlan kombinálásával válik majd lehetségessé. Az egyes kéziratok összevetéséből az is kiderül, hogy bár a Johann Samuel Klein művében szereplő kivonat nem fordítás, de ő nagyon gyakran rövidíti vagy maga szája íze szerint átfogalmazza a Samuel Klein másolatában hűebben fennmaradt német szöveget. Lehetséges, hogy ezeket az egyszerűsítéseket már a kivonat készítője, Johann Kriebel elvégezte, de az is lehet, hogy a lelkészéletrajzok szerzője nyúlt bele utólag a kézhez kapott szövegbe. Gyakran előfordul az is, hogy másolási hibák miatt kissé eltérő évszám vagy nap, esetleg különböző névalak szerepel az egyes kéziratokban, de gondos mérlegeléssel általában ki lehet küszöbölni ezeket az ellentmondásokat.

De miről is van szó ebben a több nemzedék által

vezetett, kései másolatok merítéséből ismert naplóban? Először is körképet kapunk a szepességi mezővárosokban, különösen Strázsán, Kakaslomnicon és a hozzájuk közel eső településeken bekövetkezett rendkívüli eseményekről, tűzvészekről, földrengésekről, bajjós csodajelekről. Idesorolhatjuk a bal eseteket is, például a szepesbélai Adam Kältstein 1653. július 5-én történt halálát, aki ezüstöt keresett a Bélai-Tátrában, de egy sziklaszirtról lezuhanva halálra zúzta magát. De idetartoznak a kivégzések is, mint például Christoph Klesch szepesszombati lelkész szolgájáé, aki 1664. december 10-én Leibicen azért bűnhődött halállal, mert állítólag ura tehenével vétkezett. Persze nem minden kuriózumhoz kellett meghalnia valakinek: Michael Klein érdekesnek találta azt is, hogy 1667. június 1-jén Daniel Klesch, a drámai gesztusokhoz vonzó, komoly költői tehetséggel is megáldott szepesváraljai lelkész felfogta egy üvegsébe a városkájára hulló „véreső” néhány cseppjét, és azzal írt levelet testvérének, az előbb említett Christophnak.

De helyet kaptak a korszak helyi szemszögből jelentős politikai eseményei, egy-egy nádor szepességi jelenléte, hadjáratok, Clemens Klein esetében pedig (szolgálati helyének, Strázsanak lengyel zálogbirtoklása miatt) néhány lengyelországi esemény is. Ő örököltte meg azt a valóban különleges alkalmat is, amikor 1622. március 28-án Szepesszombatban éjszakázott a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokából Pozsony felé visszaindított Szent Korona. Ám legalább ekkora súlya van a szövegben az egyes lelkészcollégák elhunytának is. Az egyháztörténetek számára később épp ezek a bejegyzések tették különösen érdekessé a naplót. (Nem véletlen, hogy a halálozási adatokat kivétel nélkül megtaláljuk Johann Samuel Klein változatában is.) Ugyanakkor érdekes, hogy más naplóiírókkal szemben egyik Klein sem említette meg a lelkészi beiktatásokat. Michael viszont jellemző módon figyelmet fordított a Kakaslomonic két birtokos családjában, a Berzeviczyek és a Dobai Székelyek örökébe lépő Augustini/ab Hortis famíliákban történt halálesetekre. Végül meglehetősen nagy súlya van a naplóban az 1670 és 1674 között öles léptékkal kibontakozó szepességi ellenreformációnak is, amely sok más evangélikus egyházihoz hasonlóan Michaelt is kivetette állásából és otthonából.

A fenti elemzésből kibontakozó összkép alapján a forrás egy helyi krónikához hasonlít, amely azonban nem egy településhez, azaz kötött helyszínhez kapcsolódik, hanem egy családhoz, és az átlagosnál gyakrabban tartalmaz egyházi személyekre, templomokra, iskolákra vonatkozó információkat. Ami feltűnően hiányzik ebből a családi krónikának is nevezhető naplóból, az nem más, mint a lelkészek saját családjának sorsa. Pontosabban szerepel a Klein család, ám nem több, mint négy bejegyzésben a száznegyvenegyéből! Michael Klein feljegyezte édesanyjának, Dorothea Gniesnerinnek a halálát (1658. július 9., Strázsa), első feleségének, Reginának az elhunytát (1658. augusztus 22., Kakaslomonic), második házasságkötését Benedikt Roxer leányával, Dorotheával (1660. január 18., Szepesszombat), végül anyai nagyanyjának, férjezett nevén Ursula Gniesnerinnek a halálát (1664. szeptember 26.,

Szepesszombat). Ez minden. Aligha elképzelhető, hogy egy családi naplóból kimaradt volna a lelkész gyermekeinek születése, így nem tudunk másra gondolni, mint arra, hogy a kései kivonatolók, akiket sokkal jobban érdekeltek az egyház és a régió eseményei, mint maga a Klein család, egyszerűen nem vették fel másolataikba ezeket a számukra jelentéktelen történéseket.

A napló jelenleg ismert szövege tehát cserben hagy minket, ha magával a családdal kapcsolatban szeretnénk kérdéseket feltenni. Azonban ami Michaelt illeti, akad egy forrás, amely valamelyest segít kitölteni ismereteink fájó hiányát. Ez nem más, mint Kakaslomonic vegyes anyakönyve, amelyet 1648 és 1672 között éppen ő vezetett nagy pontossággal. A kötetet – a helyi egyházközség számadáskönyvével (1656–1709) együtt – ma a Németországba került szlovákiai németek kicsiny levéltárában (Karpatendeutsches Archiv), a Karlsruhe külvárosai közé tartozó Durlachban őrzik.¹⁰ (Az intézmény nemrég költözött a durlachi reneszánsz kastély épületéből a Heinrich Hübsch 19. századi építésről elnevezett helyi szakmunkásképző iskola második emeletére, jól mutatva a keleti németiség iránti érdeklődés fokozatos csökkenését.) Ez a két ritka forrás nem az 1944–1945. évi, menekülésbe torkolló evakuáció során került Németországba, hanem a valamikor a második világháború utáni nehéz évtizedekben hozta el őket szülőfaluja templomából a hazalátogató kakaslomonci helytörténész, Hans Theiß.¹¹ Ezt azért tehette meg, mert itt a szepesi századok távozásával maroknyira fogyatkozott az evangélikusság, az egykor életerős gyülekezet pedig Késmárk saját lelkész nélküli leányegyházközségévé vált, és akár az iratok eltűnésétől is tartani lehetett.

Az anyakönyv különlegességét nemcsak az adja, hogy a születések, házasságok és temetések mellett az úrvacsoravételeket is vezették benne (igaz, ez nem példa nélküli a 17. századi német ajkú evangélikus közösségekben), de az is, hogy Michael Klein megörökölt benne több olyan családi eseményt is, amely nem Kakaslomonichoz kapcsolódott. Innen tudjuk meg, hogy 1649. február 14-én a közeli Leibicen vette el a naplóban csak elhunyt

kapcsán említett első feleségét, Reginát, aki nem más volt, mint Matthaeus Viti/Feige lelkész (1643–1663), későbbi esperes (1651–1654) leánya. Az örömapa egyébként 1631-től 1642-ig szintén a kakaslomnici egyházközség élén állt.¹² Ahogy azt Clemens Klein életrajza is példázza, meglehetősen gyakori esetnek számított az ilyen egyházi famíliák közötti frigy, az viszont némileg eltér a szokásos mintázattól, hogy Michael nem rektorként vagy segédlelkészként nősült, hanem csak a lelkészi tiszt elnyerése után. Ebből az első házasságból fogant 1650-ben Katharina, 1652-ben Johannes, a három évvel később, 1655 őszén elhunyt elsőszülött fiú, és 1655-ben Jakob. Regina Viti 1658 augusztusában, harminchárom éves korában elhunyt – férje a templomban, a mai Alexandriai Szent Katalin katolikus plébániatemplomban temette el, ahogy az a lelkész családtagjainak kijárt.

Miként azt már a naplóból is tudtuk, Michael Klein csak 1660 elején nősült újra, és ebből a Dorothea Roxerral kötött második házasságából született 1661-ben Johann Georg, 1663-ban pedig Michael. Miután Michael 1665 áprilisában elhunyt, 1667-ben megszületett következő fiuk is ugyanezt a nevet kapta. (Ez mai szemmel kissé különös, de a korszakban a magas gyerekhalandóság miatt meglehetősen elterjedt szokásnak számított.) Utolsó, az anyakönyvben szereplő gyermekük, Anna 1670 nyarán jött a világra. A forrás 1672. január 11-gyel zárul, hat nappal később pedig magának Michael Kleinnek is távoznia kellett szolgálati helyéről, így nem ismerjük a család életének későbbi fejleményeit – az anyakönyvi feljegyzéseket 1682. évi visszatérése után már nem ide vezette. Nem kizárt, hogy a száműzött lelkésznek Késmárkon, esetleg a külhoni (valószínűleg sziléziai) bujdosás során is születtek további gyermekei, mint ahogy az sem, hogy a nem éppen rendezett anyagi körülmények folyamánként számos gyermeke fiatalon meghalt vagy végleg idegenbe szakadt.

Az anyakönyv azonban nem csupán az 1672 előtt a lelkész családjában történt jeles eseményekről tudósít, hanem a família helyi társadalmi beágyazottságáról is. Ennek egyik vetületét a környékbeli egyházi személyekhez fűződő kapcsolat jelentette. Jellemző például, hogy Michael Klein két házasságból született hét ismert gyermekét mind Simon Bieleck, a közeli Hunfalva vele egyívású lelkésze (1646–1672) keresztelte. De az már a falu társadalmában betöltött szerepről tanúskodik, hogy a gyerme-

kek keresztaipai gyakran a falu bírójának és négy esküdtjének köréből kerültek ki, a keresztanyai szerepet pedig rendszeresen a naplóból már ismert kakaslomnici

„A szepességi ellenreformáció nagy katalizmaája nyomán aztán Klein maga is megkóstolta a nincstelen, napról napra élő menekültek nehéz kenyerét.”

földesurak¹³ feleségei, utóbb özvegyei vállalták. Christian Augustini ab Hortisnak (1598–1650), a szakértelméért 1631-ben nemesített volt késmárki városi orvosnak¹⁴ a hitvese, Dobai Székely Zsuzsanna, illetve idősebb Berzeviczy Pál felesége, Dobai Székely Erzsébet, akikhez később Christian fiának, Renatusnak (1627–1702) a házastársa, Mattyasovszky Krisztina is csatlakozott. A kapcsolat fordított irányban is fennállt, maga Michael Klein is gyakran előfordult ezekben a földesúri családokban kereszt-szülőként, felesége pedig több ízben is a helyi rektor (iskolaigazgató) és kántor gyermekeinek keresztanya volt. Az úrvacsorázásokról vezetett feljegyzések is azt mutatják, hogy a falu tagolt társadalmában a lelkész – és kisebb mértékben a többi egyházi alkalmazott is – ugyanúgy a helyi elithez tartozott, mint a nemesi családok. Igaz, gyakran az iskola diákjai is hozzájuk csatlakoztak, míg külön-külön vettek úrvacsorát a legények, a leányok és a házaspárok.

A lelkészcsalád szilárd anyagi helyzetéről és megbecsüléséről tanúskodik az is, hogy az anyakönyvben Kleinék háztartási alkalmazottai is feltűnnek. 1661. január 2-án például a lelkész szolgálója, Jacob Jäksch és szolgálólánya, a családnév nélkül említett Eva kötött egymással házasságot. Míg a helyi társadalom tetején a földesurakat és az evangélikus lelkészt találjuk, addig az alján a nincstelen

koldusok és a meglepően nagy számban felbukkanó, szerény körülmények között, mélyen a jobbágyok életszínvonalala alatt élő sziléziai és lengyelországi menekültek helyezkedtek el. A szepességi ellenreformáció nagy kataklizmája nyomán aztán Klein maga is megkóstolta a nincstelen, napról napra élő menekültek nehéz kenyerét.

A szepességi szász Klein lelkészcsalád történetét először naplójuk nyomán kíséreltük meg bemutatni, ám annak (valószínűleg egy öröknaptár üres lapjaira rótt) eredetije nem maradt fenn, csak egyháztörténeti-köztörténeti szempontú kivonatai, és ezek sokkal inkább a régió és az egyház történetéről tanúskodnak, mint a család sorsáról. A rendel-

kezésünkre álló szövegegyüttes a maga jellegzetes értelmezési dilemmáival a 16–17. századi elbeszélő források hagyományozódásának valóságos állapot- orvosi lova. Michael Klein kakaslomnici lelkészt illetően támpontot nyújtott az általa vezetett vegyes anyakönyv is, amelynek segítségével tisztább képet kaphattunk családjáról és a helyi társadalomban betöltött szerepéről. Sok hasonló família forrásait kellene még feltárnunk ahhoz, hogy átfogó elemzést tudjunk nyújtani az ellenreformáció előtti, anyagi ereje és megbecsültsége teljében lévő hazai lelkészi társadalomról, ám meggyőződésünk, hogy a fent-hez hasonló mélyfúrások is közelebb visznek ennek az elsüllyedt világnak a megismeréséhez. ■

JEGYZETEK

- 1 Jelen tanulmány a Lendület Családtörténeti Kutatócsoport keretében készült. Itt szeretném megköszönni dr. Heike Drechsler-Meelenek a karlsruhe-durlachi kutatás (2019. október 8.) során nyújtott önzetlen segítségét.
- 2 SZELESTEI NAGY 1992, 1. o.; TERSCH 2008, 40–41. o.
- 3 CSEPREGI 2021, 278. o.
- 4 GREB 1926, 80–82. o.; CHALUPECKÝ 2008, 71. o.; CSEPREGI 2021, 280. o.
- 5 KLEIN 1873, 211–220. o. (lábjegyzetekben).
- 6 TREL I.24.a. *Miscellanea Historica-Hungarica*, 5: 764–779. o.
- 7 OSZKK, Fol. Lat. 370. 20v–37v. fol. „Diarium Johannis [!] Klein pastoris Kakas Lomniczensis in comitatu Scepusiensi ab anno 1633 usque 1674.”
- 8 EOK 10.073. 66–84. o. „Diarium Clementis et Michaelis Klein quorum ille Michaelis-villanus, hic Mega-Lomnicensis pastor erat. Originale

huius diarii possidet plurimum reverendus dominus Andreas Fabriczy senior venerabilis senioratus XIII oppidorum et pastor Popradiensis, unde ego Samuel Klein, verbi Divini minister Felkensis fidedigne transumsi anno 1814 mense octobris.”

- 9 SZINNYEI 1894, 63–64. col.
- 10 KKSA Großlornitz, No. 265–266. Az egyházközség bevételeit és kiadásait rögzítő, Julius Greb 1926. évi falutörténetében is elemzett számadáskönyv (No. 266.) jelen tanulmány szempontjából kevésbé releváns.
- 11 THEISS 1992, előszó.
- 12 CSEPREGI 2021, 643. o.; GREB 1926, 79. o.
- 13 GREB 1926, 13–27. o.
- 14 BARÁTHOVÁ 2008, 429–430. o.

BIBLIOGRÁFIA

Kézirattári források

Evangelikus Országos Könyvtár, Budapest (EOK). 11.073. Samuel Klein: *Collectio varii instrumenti*, Tom. III.
 Karpatendeutsches Kulturwerk Slowakei e. V., Archiv. Karlsruhe-Durlach (KKSA). Großlornitz, No. 265. *Matricula ecclesiae Lomnitziensis 1648–1672*.
 Karpatendeutsches Kulturwerk Slowakei e. V., Archiv. Karlsruhe-Durlach (KKSA). Großlornitz, No. 266. *Rechnungsbuch*, „Háztartási könyv” 1656–1709.
 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Budapest (OSZKK). Fol. Lat. 370. Cím nélküli másolati kötet Jankovich Miklós gyűjteményéből.
 Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen (TREL). I.24. Sinai Miklós-féle gyűjtemény, a) Oklevélmásolatok gyűjteménye. *Miscellanea Historico-Hungarica*, 5. köt.

Kiadott források és hivatkozott művek

BARÁTHOVÁ, Nora 2008. Osobnosti Velkej Lomnice. In: Vladimír Labuda – Michal Šmálik (szerk.): *Dejiny Velkej Lomnice*. Obecný úrad, Vel'ká Lomnica. 418–445. o.
 CHALUPECKÝ, Ivan 2008. Začiatok novoveku, nepokojných roky (1526–1711). In: Vladimír Labuda – Michal Šmálik (szerk.): *Dejiny Velkej Lomnice*. Obecný úrad, Vel'ká Lomnica. 65–75. o.

CSEPREGI Zoltán 2021. *Evangelikus lelkészek Magyarországon (ELEM)*. 2. köt. A zsolnai zsinattól a soproni országgyűlésig (1681). 3. rész. *Kelet-Magyarország (az őtvárosi egyházkerület és az erdélyi magyar evangélikus gyülekezetek)*. Elektronikus kiadvány. Medit, Budapest. <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/4526>. (Megtekintés: 2022. szeptember 8.)
 GRÉB, Julius 1926. *Geschichte der Gemeinde Großlornitz*. Paul Sauler, Késmárk.
 KLEIN, Johann Samuel 1873. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn*. 3. köt. Kiad. Fabó András. Hornyánszky, Pest.
 SZELESTEI NAGY László 1992. Hranicae Mátyás bejegyzése egy Eber-féle *Calendarium historicum*ban. *Lymbus, Művelődéstörténeti Tár*, 4. évf. 1–36. o.
 SZINNYEI József 1894. *Magyar trók élete és munkái*. 3. köt. Hornyánszky, Budapest.
 TERSCH, Harald 2008. *Schreibkalender und Schreibkultur. Zur Rezeptionsgeschichte eines frühen Massenmediums*. Wolfgang Neugebauer Verlag, Graz.
 THEISS, Hans 1992. *Groß Lomnitzer Geschichte bis zur Vertreibung*. H. n. (Gévelt kézirat és forrásgyűjtemény a Karpatendeutsche Bibliothek [Karlsruhe-Durlach] őrizetében).

Credo – evangélikus folyóirat,
a Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata

Főszerkesztő: Isó M. Emese

Szerkesztők: Bojtos Anita, Csermelyi József, Mádl Janka

A szerkesztőbizottság tagjai: Fabiny Tibor, Gáncs Tamás, Próhle Gergely, Tevelj Arató György

Szerkesztőség és kiadóhivatal

1085 Budapest, Üllői út 24.

Tel.: +36-1/317-5478

E-mail: credo@lutheran.hu

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Korrektor: Diószegi Rita

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Lapterv: Jánosi Nikolett

A borítón a szentgyörgyvölgyi református templom festett kazettás famennyezetének részlete (1828) látható Pete Dóra felvételén (2022).

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

ELŐFIZETŐI DÍJAK A 2022. ÉVRE:

Előfizetés egy évre: 4800 Ft

Egy szám ára: 1300 Ft

A *Credo* digitálisan is előfizethető a Luther Kiadó webáruházában.

Digitális előfizetés egy évre: 1800 Ft

Fél évre: 900 Ft

Egy digitális lapszám ára: 450 Ft

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISSN 1219-6800 (nyomtatott)

ISSN 2786-2631 (online)

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk. Ebből a megfontolásból a Credo evangélikus folyóirat Impact natural környezetbarát papíron jelenik meg.

A reformáció hazai megjelenésével párhuzamos a protestáns felekezetek egyháztörténet-írása: az üldöztetések és a külföldi példák ösztönző hatására sorra születtek a történeti áttekintések. Elhivatott kutatások révén egyháztörténeti munkák, iskolatörténeti írások, országleíró művek, vallásügyi vállalások, életrajzok láttak napvilágot, melyek szerzőinek célja a magyarsággép hiteles közvetítése és a megmaradásért való küzdelem is volt, miközben együtt dolgozásra és együtt gondolkodásra hívták egymást. E célkitűzések örököseiként – diákokként – a Szegedi Kis István kutatói ösztöndíjat elnyert történészek sem vállalhatnak kevesebbet, mint hogy tudományos munkájukat a magyarságtudat megóvásának is szenteljék, ösztönözve a fiatal kutatókat arra, hogy folytassák a korai protestáns egyház-, irodalom-, liturgia- és társadalomtörténeti, valamint egyházművészeti kutatást, újabb és újabb kérdéseket tegyenek fel – írják meg saját „dalaikat”.

A lapszám címével a műfaji és minőségi sokszínűsége is utalunk, hiszen diákdal lehet minden, ami egy-egy (kisebb és nagyobb) közösség számára kedves ének, amely tartalmát, választott témáját és hangvételét tekintve lehet egyszerű, magasztos, sokatmondó, tréfás vagy gunyoros – jó esetben aktualizálható mondani-valóval. Bízunk benne, hogy az itt közreadott tanulmányok segítségével tág, új horizontok nyílnak meg előttünk.

ÉLIÁS JÁNOS, FARKAS ARNOLD LEVENTE, FEKETE KÁROLY, HAFENSCHER KÁROLY, ISÓ M. EMESE, JAHODA SÁNDOR, JUHÁSZ GERGELY, KISS-KOZSLIK ESZTER, KUSLER ÁGNES, MAGYAR BALÁZS DÁVID, OLÁH RÓBERT, POSTA ANNA, SZABÓ ANDRÁS PÉTER, SZÁSZ LAJOS, SZEMETHY ORSOLYA, TEVELY ARATÓ GYÖRGY, TÖMÖSKÖZI FERENC

kutatni | közreadni | tanulni

